
Rusko-kazachstánské vztahy v současné etapě – politicko-ekonomický aspekt

Yertysbayev Yermukhamet

Dne 6. července 1998 podepsali prezidenti Ruska a Kazachstánu Boris Jelcin a Nursultan Nazarbajev v Jekatěrinském sále moskevského Kremlu řadu historických dokumentů, z nichž nejvýznamnější byla Smlouva o věčném přátelství a spolupráci, zaměřená na 21. tisíciletí.

Na první pohled se může zdát, že smlouva tohoto druhu a s tak náročným názvem je jen dalším propagandistickým humbukem a zjevným konjunkturním politickým krokem, tak nezbytným pro prezidenty obou zemí v předvečer příštích voleb. Je však třeba otevřeně říci, že vztahy mezi Ruskem a Kazachstánem ve zkouškách předcházejících sedmi let po rozpadu dříve jednotné země – Sovětského svazu – vcelku obstály. Lídři obou zemí potvrdili, že podepsáním této smlouvy začíná nová etapa v jejich vztazích a že národy Kazachstánu a Ruska vstupují do příštího tisíciletí ve znamení nerozborného přátelství. Ujistili, že se vzájemné kontakty upevní a že se rozšíří rozsáhlá spolupráce v obchodně-ekonomické, vědecko-technické, kulturně-humanitární a dalších oblastech. Avšak seriózní analýza dvoustranných vztahů, jakož i celkového procesu tržních a demokratických přeměn v obou zemích ukazuje, že tyto vztahy nebyly ani zdaleka bezproblémové, že se na této cestě objevovalo mnoho úskalí a jiných politických překážek.

V zahraničních i ruských sdělovacích prostředcích a v širokých kruzích analytiků jsou vztahy s bývalými sovětskými republikami označovány za nejcitlivější článek ruské politiky posledních let. Nežádá se objevuje názor, že se Rusové dosud nerozhodli, kam začlenit vztahy s novými nezávislými státy – do oblasti zahraniční či vnitřní politiky. Již sám termín „blízké zahraničí“ vyjadřuje rozpor v přístupech k partnerům ze Společenství nezávislých států. Ruská diplomacie problémy SNS dlouhou dobu opomíjela a dávala přednost kontaktům se vzdáleným zahraničím, přesněji s vyspělými západními státy.

Mnohé bývalé sovětské republiky se zase snažily svou svrchovanost urychleně absolutizovat a vyvinuly nemalé úsilí, aby se od Ruska demonstrativně distancovaly. Vzhledem k tvrdé realitě ve většině nových států, které vznikly na území bývalého SSSR, se však dnes vytratily iluze. Citelně se totiž projevil sociální a ekonomické ztráty, které postihly tyto země, což potvrzuje dnešní reálná situace v nových státech.

Pokud jde o hodnocení perspektiv rusko-kazachstánských vztahů, je nutné zdůraznit, že tento problém je třeba chápat a vnímat v souvislosti s historicky tradičně dobrými sousedskými vztahy mezi kazašským a ruským lidem, které se zformovaly během mnoha staletí soužití na společném území. V letech 1991–1998 byla pak vytvořena solidní právní základna pro rozvoj a prohlubování mezistátních vztahů v politické, ekonomické, vojenské, kulturní a dalších oblastech spolupráce.

Hovoří-li se o Rusku a o Kazachstánu, mnohé Kazachstánce i Rusy dráždí již samo slovní spojení „mezistátní vztahy“, a to z prostého důvodu, že tyto státy mají společnou otevřenou hranici o délce přes 6 000 kilometrů. Rusko a Kazachstán představují jednotný ekonomický, demokratický a informační prostor (ruská televize a rozhlas volně vysílají do Kazachstánu, jsou zde bez překážek distribuovány ruské noviny). Ruština je i nadále hlavním jazykem na celém kazachstánském území, třebaže se kazašská státní elita zoufale snaží

obrodit kazašský jazyk a zavést jej v širokém měřítku jako jazyk státní a povinný ve všech oblastech života. V Kazachstánu žije přes šest milionů Rusů, kteří mají velmi početné příbuzenstvo v Rusku. Je zajímavé, že přibližně milion Kazachů žije v Astrachaňské, Saratovské, Omské, Novosibirské a dalších ruských oblastech přiléhajících ke Kazachstánu. Ruská kultura velmi pronikla do vědomí, způsobu života a kultury Kazachů. Z tohoto hlediska byl proces rusifikace v bývalém SSSR nejintenzivnější právě v Kazachstánu.

Nikdo nepropadá omylu, že SSSR byl rovnoprávným svazkem národních republik. Právě naopak. Sovětský svaz byl impériem, v němž dominantní úlohu hrálo Rusko. Není náhoda, že ruští nacionalisté považují období 1917–1953 za nejskvělejší v dějinách Ruska a Josefa Stalina za mimořádného politika, který uskutečnil odvčký sen ruských samoděržavných vládců, počínaje Ivanem Hrozným a Petrem Velikým.

Kazachstán byl dlouhou dobu nedílnou součástí zprvu carského a poté bolševického Ruska. V roce 1917, kdy se bolševici chopili moci v Rusku, nebyla na území dnešního Kazachstánu prakticky žádná města ani průmysl a Kazaši vedli polokočovný způsob života. Za půlstoleté období komunistického režimu uskutečnil Kazachstán gigantický skok v sociálním i ekonomickém rozvoji a pokrok mnoha odvětví kazachstánské ekonomiky v bývalém SSSR patří k nejvýznamnějším vymoženostem 20. století. Ať už byly politické zločiny spáchané v tomto období sebevětší, realizovala se historicky nejobtížnější etapa urbanizace a industrializace – vybudování rozvinutého průmyslu. Přitom byl Kazachstán de iure členským státem Sovětského svazu. A přestože byl SSSR ze státně-politického hlediska impériem, jež bylo spravováno z jediného – moskevského – centra, právě tento národně-státní a administrativně-územní systém tzv. Svazu republik, který založil Lenin a Stalin, umožnil uskutečnit v prosinci 1991 v Belovežské Pušči a poté v Alma-Atě civilizovaný rozchod. Na mapě světa se objevily nové nezávislé státy, včetně Kazachstánu.

V bývalém SSSR zaujímal Kazachstán zvláštní postavení. Ekonomický přínos této republiky do celosvazové pokladny byl vždy dostatečný a díky své bezpodmínečné podřízenosti a naprosté oddanosti Moskvě Kazašská SSR politicky nezpůsobovala centru žádné starosti (na rozdíl od Pobaltí, Kavkazu nebo západní Ukrajiny). I když z historické retrospektivy je zřejmé, že značná část Kazachů kladla ve 20. a 30. letech bolševickému pronikání tuhý odpor a emigrovala do blízkých zemí (většinou do západní Číny). V letech stalinské kolektivizace zahynula v Kazachstánu, který byl ve 30. letech potkán hustou sítí stalinských koncentračních táborů, téměř polovina původního obyvatelstva. V 50. letech, kdy byly zahájena kultivace celin, se do Kazachstánu přistěhovalo velké množství Rusů, a proto se značně změnilo demografické složení zdejšího obyvatelstva. Kazaši se ve své vlasti stali menšinou. Do Kazachstánu byly také násilně vystěhovávány celé národy – Čečenci, Kalmyci, Kabardinci, Korejci, ruští a ukrajinští rolníci (kulaci). Toto pestré národnostní složení nově příchozích, jakož i původní obyvatelé, kteří byli včleněni do rychlého hospodářského rozvoje, vytvářeli nový ekonomický systém, jehož základem bylo miamoekonomické donucení k práci, státní vlastnictví a centralizované řízení ekonomiky.

Tento pohled do historie je nutný, chceme-li pochopit celou hloubku nynějších rusko-kazachstánských vztahů. Ruští nacionalisté tvrdí, že Rusko vložilo do Kazachstánu příliš mnoho, že například celá materiální výroba je dílem výhradně Rusů. Vůdce poměrně silné strany a frakce ve Státní dumě Vladimír Žirinovskij neustále opakuje, že „Kazachstán je generální gubernií Ruska“ a že „stát jako Kazachstán nikdy neexistoval a existovat nebude“. Je třeba říci, že tento názor sdílejí ruští patrioti všeho druhu, což vytváří určité napětí vyostřované tím, že ruské vedení považuje obrodu ruských kozáků (mj. i na kazachstánském území) za významný prvek vytváření ruské státnosti. Imperiální názory občas hlásají dokonce i seriózní politologové, kteří působí v těch či oněch státních strukturách.

Například v únoru 1995 se v Moskvě konala vědecko-praktická konference Rusko – Kazachstán: stav a perspektivy vztahů (organizovalo ji Ruské středisko strategických a mezinárodních studií a Kazachstánský ústav strategických studií při úřadu prezidenta Republiky Kazachstán). Z průběhu této konference jasně vyplynulo, že etnopolitický faktor stále

slouží jako prostředek nátlaku na politiku Kazachstánu, a to pomocí vytváření „kontrolované nestability“. Konference ukázala, že se ruským nacionálně-patriotickým kruhům stále úspěšněji daří prezentovat postavení Rusů v Kazachstánu jako nejzávažnější v celé ruské diaspoře v SNS. Lze říci, že v 90. letech byl Kazachstán mezi ostatními státy SNS objektem největšího nátlaku Ruska a že za hlavní objekt spekulací bylo zvoleno postavení tamních Rusů.

Příčinou zvýšeného nátlaku v polovině 90. let byla začínající kampaň k parlamentním a prezidentským volbám v Rusku. Ve snaze vyhrát tyto volby výkonná moc otevřeně sázela na mocenská hesla a na heslo obrany zájmů ruskojazyčného obyvatelstva v zemích „blízkého zahraničí“. Protože Žirinovskij sklídl s těmito hesly úspěch v předcházející kampani v roce 1993, stala se přitažlivými i pro představitele jiných politických sil v Rusku. Dokonce i kritici současného politického kurzu Ruska a stoupcí internacionalismu sociálně-demokratického charakteru říkají, že internacionalismus pro ně končí tam, kde je zpochybňováno postavení Ruska jako velmoci (nikdo Žirinovského otevřeně neodsoudil za jeho prohlášení, že „v budoucnu bude kazašská půda včleněna do Ruska“). Hlavní náplní nátlakové politiky se stalo tiché podněcování separatistických tendencí v severních oblastech Kazachstánu a obnova dominantního postavení Ruska na celém kazachstánském území. Ze všech příspěvků přednesených na výše zmíněné konferenci lze jednoznačně vyvodit, že se ruští vědci i politici aktivně snaží vědecko-historicky zdůvodnit ideologii věčné geopolitické přítomnosti a dominantního postavení Ruska v Kazachstánu i v celém postsovětském prostoru.

Například člen Prezidentské rady Ruska a hlavní expert Státní dumy Ruské federace pro záležitost SNS a kontakty s krajany Andranik Migrantjan (původem Armén) charakterizoval vztahy mezi Ruskem a Kazachstánem jako nejdůležitější v SNS. „Z hlediska Moskvy je Kazachstán »zvláštní útvar«, důležitější než Ukrajina a Bělorusko. S Ukrajinou a s Běloruskem je díky společnému slovanskému původu všechno jasné, i když mezi nimi a Ruskem mohou vzniknout rozpory. Pokud jde o Kazachstán, je to největší problém Ruska a SNS.“ Dále tvrdil, že analytici v Rusku považují Kazachstán za stát, v němž jsou podnikány pokusy ustavit národní stát na základě kazašského národa, což je nepřirozené, neboť v Kazachstánu existuje velký počet etnických skupin.

Objevuje se též názor, že části bývalého SSSR znovu upadnou pod ruskou nadvládu a že z geopolitického hlediska bude Rusko nezbytně dominovat v celém postsovětském prostoru. Problémem je však něco jiného. Jde totiž o to, v jaké podobě vystoupí Rusko v úloze stabilizující síly. Dosud se státně-politické elity bývalých republik Sovětského svazu snaží zbrzdit sílicí nacionalismus původních národů, aby zabránily otevřeným konfliktům s Rusy. Lidé, kteří vyrostli v zideologizované společnosti, se ideologie zbavují obtížně. Snadnější je nahradit jednu ideologii (komunismus) jinou (nacionalismem). Podobně i v bývalé Jugoslávii konec komunismu uvolnit etnickou nenávisť. Jestliže se však obě strany (zejména politici nacionálně-radikálního charakteru) nenaucí zdrženlivosti, může postsovětská éra vejít do dějin jako éra krveprolívání. A pak Rusové, jejichž kroky byly dosud zdrženlivé, mohou demonstrovat veškerou svou mocenskou sílu.

Jedním z nejpůvodnějších témat se v programech a v četných veřejných prohlášeních prakticky všech čelných ruských politiků stalo téma osudu 25 milionů Rusů v „blízkém zahraničí“. Jak dnes vypadá mapa osídlení Rusy, ukazuje následující tabulka.

Estonsko	30,3 %	Lotyšsko	33,8 %
Litva	8,6 %	Bělorusko	13,2 %
Ukrajina	22,0 %	Moldova	13,0 %
Gruzie	6,3 %	Arménie	2,0 %
Ázerbájdžán	5,6 %	Kazachstán	37,0 %
Uzbekistán	8,3 %	Kyrgyzstán	21,5 %
Turkmenistán	9,8 %	Tádžikistán	3,5 %

Největšímu nátlaku ruských kruhů je vystaven Kazachstán, neboť zde – na rozdíl například od Estonska, kde jsou občanská a politická práva Rusů chronicky porušována – je postavení a statut ruské diaspory na nejvyšší úrovni a nejstabilnější. Pokud jde o Ukrajinu, v této zemi se ukrajinština velmi rychle stala skutečně dominantním jazykem a aktivně vytlačila nadvládu ruštiny ze všech sfér života, což nelze říci o Kazachstánu.

V roce 1999 se budou konat volby do ruské Státní dumy a v roce 2000 volba ruského prezidenta. Politický boj v Rusku vlastně již začal a všichni uchazeči o funkci hlavy státu i politici druhé kategorie, tlumočící zájmy nejširších vrstev obyvatelstva, věnují v té či oné formě pozornost tématu obrany zájmů Rusů v „blízkém zahraničí“. Za Nazarbajevovy návštěvy v Moskvě dne 6. července 1998 přišel ruský ministerský předseda Sergej Kirijenko při setkání s Nazarbajevem opět s ruskou otázkou. Jeho výtky spočívaly v podstatě v tom, že Rusové i nadále z Kazachstánu odcházejí a že ve vedení státu je více Kazachů než Rusů. V této souvislosti je třeba dodat, že nejpravděpodobnějšími kandidáty na úřad ruského prezidenta jsou podle názoru analytiků Jurij Lužkov a Alexandr Lebed. Moskevský starosta je znám svými halasnými prohlášeními na „obranu Rusů“ v „blízkém zahraničí“. Otevřeně požadoval opětné připojení Krymu (zejména Sevastopolu) k Rusku. A v době, kdy byl Lebed, generál ve výslužbě, tajemníkem ruské Rady bezpečnosti, organizoval početné kozácké formace. Dokonce i na Západě tak vychvalovaný Michail Gorbačov se stále domnívá, že administrativně-územní dělení v bývalém SSSR bylo umělé a že severní oblasti Kazachstánu jsou odedávna ruskou půdou.

V této souvislosti je třeba upozornit na to, že Kazachům je v té či oné formě neustále upíráno právo na ustavení vlastní státnosti, třebaže Kazachstán byl mezinárodním společenstvím přijat za člena OSN a uznán jako existující subjekt mezinárodního práva. Když ruští nacionalisté hovoří o nutnosti obnovit svazový stát, vždy uvádějí čtyři státy, které takový svaz vytvoří – tj. Rusko, Ukrajinu, Bělorusko a Kazachstán.

Na výše zmíněné konferenci A. Migranjan tvrdil, že „Rusové za hranicemi Ruska mají pocit, že je Moskva opustila... Změny v Moskvě budou závažnou překážkou pro ty republiky, v nichž je ruské obyvatelstvo přezíráno. Zejména pro Kazachstán. To může vést k výbuchu.“ Před potenciálním mezinárodním výbuchem tak či onak varují jednotliví ruští i kazachstánští politici, avšak zatím k výbuchu nedošlo a zřejmě ani nedojde.

Většina ruského obyvatelstva v Kazachstánu si již vybrala. Přes 80 % ruskofonních Kazachstánců bezvýhradně přijalo kazachstánské občanství, a tím potvrdilo, že v tržním a demokratickém státě je státní občanství mnohem důležitější než etnický původ. S jistými výhradami lze tvrdit, že linie, kterou v národnostní otázce uskutečňoval Nazarbajev v devadesátých letech, do značné míry napomohla k tomu, že kazachstánské vedení oficiálně pojímalo termín „národ“ jako souhrn všech občanů státu bez ohledu na jejich etnický původ. Rusové v Kazachstánu nebyli nijak vážněji utiskováni. A pokud jde o jazykovou politiku, je nade vše pochybnost nejdemokratičtější a nejcivilizovanější ze všech postsovětských republik.

Etnické vztahy se v Kazachstánu samozřejmě nevyvíjejí bez obtíží. Lze zde například pozorovat oživení etnocentrismu, specifické náhražky nacionalismu, která je ideovým zdrojem etnokracie. Ten se zaměřuje na přejmenovávání ulic a měst, na pořádání nákladných, pompězních akcí v pseudonacionálním hávu, na křivení zastaralých tradic a náboženských obřadů. Tvrdit však, že Rusové jsou v Kazachstánu diskriminováni, je výmysl. Vždyť takovou politiku by nepřipustili především sami Rusové. Většina Kazachů, kteří bez potíží mluví rusky, je rovněž kategoricky proti jakýmkoli pokusům o tuto orientaci a proti jejím projevům. Je příznačné, že na konferenci na téma Jaká je budoucnost ruské menšiny v Kazachstánu?, která se konala na Hopkinsově univerzitě (Washington, únor 1997), známí experti na problematiku Kazachstánu (W. Freeman, M. Alcott) dospěli k závěru, že „neznalost kazašského jazyka není diskriminujícím faktorem“ a že v Kazachstánu „mají Rusové výtečné životní podmínky“.

Pro mnohonárodnostní Kazachstán má otázka mezinárodních shody a klidu mimořádný význam. Je základem politické stability, faktorem, který rozhoduje o přítomnosti i budouc-

nosti země. Aniž bychom jakkoli zlehčovali úlohu a místo jiných národností (a je jich v Kazachstánu přes sto), je třeba konstatovat, že politická stabilita, mezietnický mír a shoda jsou do značné míry závislé na vzájemných vztazích dvou hlavních národností – Kazachů a Rusů, kteří spolu žijí již nejednu generaci a dokázali se vzájemně respektovat (sympatizovat spolu), neboť navzájem přejímali své národní rysy a charakter. Mnoho společného je nejen v mentalitě obou národností, společné je vzdělání i vliv skvělé ruské kultury, jež je prodchnuta zvláštním eurasijským duchem, je produktem dějinného vývoje jak ruského, tak i kazašského národa.

Příčinou toho, že se za posledních osm let přestěhoval zhruba milion ruskofonních obyvatel z Kazachstánu do Ruska, je především a hlavně psychologický faktor. V bývalém Sovětském svazu byli totiž Rusové předním, hlavním národem a po jeho rozpadu se nejmobilnější a neaktivnější část Rusů rozhodla vrátit do etnické vlasti – do Ruska. Část kazašské politické elity se sice snažila budovat etnokratický stát, avšak tato tendence v celkové linii přeměn, které Nursultan Nazarbajev zahájil počátkem 90. let, nepřevládala.

Proč ale ruské politiky všech směrů a různého politického zaměření tak dráždí nezávislost a svrchovanost Kazachstánu? Proč se v ruských sdělovacích prostředcích neustále hovoří o politické nestabilitě v Kazachstánu v souvislosti s údajným utlačováním právě Rusů? Proč je Kazachstán permanentně vystaven nátlaku ruských vládních struktur a byznysu a opakovaným výhrůzkám, že Rusko oficiálně zruší všechny smlouvy podepsané po vzniku SNS?

Podle mého názoru je hlavní příčinou tohoto postoje okolnost, že se zájmy Ruska a Kazachstánu neshodují z ryze ekonomického hlediska. Obě země jsou dnes přirozenými konkurenty, neboť se pokoušejí proniknout se svou produkcí na světové trhy. Tato konkurence se projevuje především v oblasti palivových a energetických zdrojů. Mimochodem, při nedávném poklesu cen ropy sehrálo určitou úlohu také to, že ruské a kazašské naftové struktury pro svou produkci usilovně hledají cestu na světové trhy, což vedlo k nadbytku ropy a k poklesu poptávky. Nicméně se ve světě každoročně spotřebuje přes tři miliardy tun ropy a jiné reálné zdroje k získání energie neexistují. Domnívám se, že se v nejbližší době konkurence mezi Ruskem a Kazachstánem ještě zostří. Povšimněme si ropného problému podrobněji, neboť se v něm výrazně odráží celé klubko rozporů mezi Ruskem a Kazachstánem.

Oficiální kazachstánské vedení neustále zdůrazňuje, že republika dosáhla významných úspěchů v získávání zahraničních investic, neboť v jejich přepočtu na jednoho obyvatele značně předstihuje nejen všechny republiky bývalého SSSR, včetně Ruska, ale i řadu východoevropských států. Lví podíl (přes 60 %) zahraničních investic připadá na podniky ropného a plynového komplexu.

Investice jsou samozřejmě potřebné především proto, aby bylo možné přebudovat ropný průmysl, vybudovat novou infrastrukturu, proniknout na světové trhy, získat prostředky potřebné k uskutečnění dalších tržních reforem. Současně se však řeší i další úkol – v co největší míře se zbavit závislosti na Rusku. Kazachstán je velmi závislý na Rusku, pokud jde o přepravu surovin určených na vývoz. Prakticky celý tranzit se realizuje přes ruské území a dosud nebyly vytvořeny nové dopravní cesty pro Kazachstán. Proto Kazachstán usilovně hledá nové dopravní spojení, které by mu umožnilo včlenit se do tzv. mostu mezi Západem a Východem.

Z tohoto hlediska je mimořádně nadějný transkavkazský ropovod (Kazachstán – dno Kaspického moře – Ázerbájdžán – Gruzie – Turecko) s vyústěním kazachstánské ropy v tureckém přístavu Džejhan. Vybudování tohoto ropovodu bude nepochybně mimořádně nákladné, umožní však podstatně posílit kazachstánskou svrchovanost a zahájit spolupráci zemí, které dosud nikdy nespolupracovaly. Tuto trasu i přes nestabilitu na Kavkaze aktivně podporuje kazachstánské vedení, a to tím spíše, že velmi aktivním zastáncem transkavkazského směru je Washington.

Rusko samozřejmě zaujímá k tomuto plánu zcela odmítavý postoj, neboť značně oslabuje jeho geopolitický vliv na Kavkaze a v oblasti Kaspického moře. Kazachstánská a ruská

strana velmi dlouhou dobu vyjednávaly o statutu Kaspického moře. Počátkem letošního června měl ruský prezident Boris Jelcin oficiálně navštívit Alma-Atu, aby byla definitivně vyřešena otázka statutu Kaspického moře a rozdělení mořský šelfu přiléhající k Rusku a ke Kazachstánu. Tato návštěva byla však zcela neočekávaně odložena. Jelcin to zdůvodnil složitou ekonomickou situací v Rusku, avšak kompetentní zdroje a analytici tvrdí, že šéf ruského státu je vystaven silnému nátlaku ruských naftových magnátů a finanční oligarchie. Za této situace kazachstánský prezident Nursultan Nazarbajev jednal velmi rychle. Dne 5. července odletěl do Moskvy a následujícího dne (6. července – v den svých narozenin) podepsal dlouho očekávanou smlouvu, která přesně rozhraničuje ruský a kazachstánský mořský sektor.

Prezident Nazarbajev si mnoho slibuje od výstavby ropovodu Kaspické moře – Novorossijsk s další možností přepravy kazachstánské ropy do Evropy. Z tranzitu kazachstánské ropy má Rusko obrovské zisky, mnohem větší, než by mu přineslo otevření nových ložisek v samém Rusku. Bývalý Sovětský svaz produkoval 602–607 milionů tun ropy ročně (kazachstánské ropy bylo 20 milionů tun a ázerbájdžánské 15 milionů tun, všechna ostatní ropa byla ruská). Dnes Rusko produkuje 300–320 milionů tun ropy, takže ropovod Družba není plně vytížen.

Nazarbajev pokládá průtahy, které provázejí stavbu zmíněného ropovodu, za nepochopitelné, přičemž všechny překážky realizaci tohoto projektu klade Rusko. Kazachstán je nespokojen i s tím, že v posledních letech Rusko neumožnilo přepravu ani jednoho kubického metru kazachstánskému plynu na vývoz do Evropy. To lze ostatně snadno vysvětlit. Gazprom nedovolí, aby kterákoliv konkurenční společnost ze zemí SNS pronikla na evropský trh. Nikoli náhodou Nazarbajev a vedoucí činitelé ropného průmyslu nejednou upozorňovali na to, že ruská trasa nebude pro přepravu kazachstánské ropy stačit a že je třeba hledat nové geografické priority pro tranzit. Takovým směrem je čínská trasa. Je očividné, že Rusku chybí koordinovaná a důsledná politika, jež by mu umožnila dosáhnout kvalitativně nové úrovně integračních vztahů s nejbližšími sousedy. To podle mého názoru způsobí, že Rusko postupně a nevyhnutelně ztratí své pozice v regionu a že vakuum vyplní konkurenční státy. Tento proces ostatně již intenzivně probíhá. Objektívni předpoklady pro aktivní přítomnost Ruska ve Střední Asii a pro jeho účast na využití zdrojů ropy a plynu jsou stále ještě poměrně silné. Avšak ruská politika je v tomto ohledu dost rozpačitá a nedůsledná a neobsahuje jasně formulované, promyšlené celostátní cíle.

Na podzim roku 1997 byl podepsán mezi Kazachstánem a Čínou ojedinelý kontrakt na výstavbu ropovodu ze západního Kazachstánu do Číny. V roce 2020 dosáhne těžba ropy v Číně maxima a bude činit 200 milionů tun ročně. Avšak potřeba ropy vzroste na 415 milionů tun, takže Čína bude nucena dovážet 200 milionů tun. Kazachstánu se tedy otevírá skvělá perspektiva, avšak tam, kde je ropa, je i politika. Kde je mnoho ropy, je i mnoho politiky. Kazachstánská opozice zaujímá k čínskému směru kritický postoj. Domnívá se, že jakmile se jak v Rusku, tak i v Číně stabilizuje vnitřní situace, obě mocnosti nevyhnutelně vyvinou na Kazachstán silný nátlak.

Je zcela jasné, že Kazachstán nemá v úmyslu se při realizaci investičních projektů výstavby palivového a energetického komplexu republiky orientovat na Rusko, což vytváří neustálé obtíže pro efektivní spolupráci Ruska a Kazachstánu. Na podzim roku 1997 byl Nazarbajev na oficiální návštěvě Spojených států, kde podepsal kontrakty v celkové hodnotě 60 miliard dolarů se čtyřicetiletým časovým limitem. Intenzivní přítomnost Američanů v Kazachstánu rovněž nepřidává rusko-kazachstánským vztahům na vřelosti.

Jak říkal Napoleon, „*politika státu je určena jeho zeměpisnou polohou*“. Kazachstán, který je rozlohou devátým největším státem na světě a který hraničí s Čínou (1 700 km dlouhá hranice), s Ruskem (6 000 km dlouhá společná hranice) a na jihu s lidnatým Uzbekistánem, musí tedy uskutečňovat aktivní zahraniční politiku. I proto je v Kazachstánu pestré složení zahraničních investorů, kteří reprezentují téměř celý svět, tak nápadné. Kromě tradičních gigantů ropného byznysu je to Švýcarsko a Belgie, Kanada a Argentina, Indonésie

a Malajsie. V určitém smyslu se Kazachstán na rozdíl od Ruska zároveň snaží vyvarovat i těsného připoutání k americkému byznysu. Rozsáhlá přítomnost zahraničního kapitálu je podle mého názoru jednou z důležitých komponent kazachstánské svrchovanosti. Prezident Nazarbajev dosáhl v roce 1992 toho, že Rusko, Čína, USA, Francie a Velká Británie garantovaly nezávislost Kazachstánu, avšak zahraniční kapitál je podle šéfa kazachstánského státu stejně důležitým faktorem státnosti jako garance velmocí.

Po rozpadu SSSR musely země kaspického regionu řešit objektivní úkol – hledat alternativu k ruskému vlivu. Tento úkol se stal důležitou součástí procesu konstituování a rozvoje nových nezávislých států. Samo Rusko se střetlo s novým rozložením sil v tzv. post-sovětském prostoru. Pro Kazachstán byla takovou alternativou kaspická ropa a otázka jejího tranzitu na světové trhy. A právě ropa urychlila příchod západních společností do kaspického a kavkazského regionu. Sázka na Západ je základem tzv. eurasijského koridoru, který zajišťuje pronikání západního kapitálu do strategicky důležitého regionu Kaspického moře. Páteří tzv. eurasijského koridoru je právě ropa, jež umožňuje zemím kolem Kaspického moře začlenit se do euroatlantských i globálních systémů.

Ruský kapitál se naopak nedokázal aktivně podílet na kazachstánských reformách. Do roku 1991 byl Kazachstán pevně připoután k ruskému hospodářskému komplexu. Všechno, co bylo pro běžný život obyvatel nezbytné, dovážel Kazachstán z Ruska a z ostatních sovětských republik. Celé kazachstánské těžební odvětví pracovalo tak či onak pro podniky na ruském území. I mnozí experti se domnívali, že bez Ruska nedokáže Kazachstán úspěšně realizovat ekonomické přeměny.

Tento názor zesílil v letech 1991–1993, kdy se Kazachstán zoufale držel ruské rublové zóny a první kazachstánští podnikatelé shromažďovali počáteční kapitál výlučně tím, že především využívali toto rublové pásmo. Po zavedení národní měny – tenge – v listopadu 1994 se situace podstatně změnila. Je třeba přiznat, že se Kazachstán se zavedením národní měny opozdil, že hyperinflace dosáhla katastrofálních rozměrů, že neplacení se stalo chronickou chorobou a že hrozilo úplné zastavení výroby. Za této situace se prezident Nazarbajev a nový ministerský předseda Akežan Kažegeldin rozhodli uskutečnit bezprecedentní privatizaci veškerého průmyslu a předat řadu průmyslových gigantů do zahraniční správy. Během dvou let – 1995–1997 – bylo prodáno (hlavně podnikatelům ze vzdáleného zahraničí) téměř 90 % průmyslu.

Prakticky ani jedna velká ruská finanční nebo obchodní struktura nebyla s to podílet se na kazachstánské privatizaci. A nikoli proto, že by tomu Kazachstán všemožně bránil. Naopak, každý velký projekt prodeje toho či onoho objektu kazachstánského průmyslu zahraničnímu investorovi bral přednostně v úvahu možnost ruské účasti na tomto projektu. Avšak ruská strana chtěla zpravidla získat ten či onen objekt, aniž by do něj vložila přímé investice, a navíc se pokoušela získat jej jako úhradu dluhů (v letech 1992–1993 si totiž Kazachstán bral od Ruska velké technické úvěry). To bylo ovšem pro Kazachstán nepřijatelné, neboť jeho vedení si nekompromisně vytyčilo úkol nezastavovat výrobu a v žádném případě nezadržovat výplatu mezd a sociálních podpor. A tento úkol byl splněn. Téměř 200 průmyslových podniků, které byly předány cizincům, poskytlo práci více než milionu dělníků, jejichž průměrná mzda činila kolem 200 dolarů a v řadě podniků i více. Podařilo se vyřešit klíčový problém – zachovat výrobní síly, nejobtížnější obnovitelný zdroj v reformách. A srovnáme-li současnou politickou situaci v Rusku a v Kazachstánu, pak z hlediska politické stability je na tom Kazachstán lépe.

Ruské podnikatelské kruhy promarnily řadu příznivých možností na kazachstánském trhu, zejména v oblasti zemědělské techniky a produkce hliníku. Kazachstán tradičně nakupoval ruské kombajny a traktory, avšak nyní američtí výrobci kombajnu John Deer nabídlí kazachstánským spotřebitelům možnost splátek během pětiletého období a vložení investic ve výši 100 milionů dolarů do společné výroby potřebné zemědělské techniky v Kazachstánu. Tím ruští výrobci ztrácejí výhodný trh pro odbyt sklizňové techniky. Rovněž ruští producenti hliníku přicházejí o své trhy v Kazachstánu, neboť s pomocí anglické společ-

ností byla v Pavlodaru zahájena výstavba nového závodu na výrobu hliníku a plánuje se vytvoření úplného technologického cyklu – od výroby elektrické energie až po výrobu hliníku a válcovaného materiálu.

Podobných příkladů lze uvést celou řadu. Západní společnosti prakticky vytlačily ruské konkurenty z kazachstánského trhu. V roce 1994 bylo v Kazachstánu 140 společných podniků s tureckou účastí, ale pouze deset s ruskou účastí.

Dnes všechny světové finanční organizace požadují transparentnost, tj. průhlednost. A aby v tuto transparentnost uvěřily, najímá Kazachstán mezinárodní konzultanty, kteří provádějí tendry. Kazachstán chce na jejich základě získat co nejvyšší ocenění. Dobrý tendr, dobrý bonus pro vládu, dobrý investiční projekt. Žádný účelový přístup, založený na principu „tomu dát a toho odmítnout“, tu neexistuje. Ruší podnikatelé a finanční struktury tendry prohrávají. Výjimkou je ruská společnost Lukoil, která vlastní řadu objektů a včlenila se do Karačagnakského ropného a plynárenského komplexu jak investicemi, tak i zisky. V nejbližších deseti letech budou platby od Lukoilu jen do kazachstánské státní pokladny činit 500 milionů dolarů.

Srovnávací analýza situace v Rusku a v Kazachstánu ovšem ukazuje, že politická demokracie zapustila v Rusku hluboké kořeny. Dělbá moci, nezávislý tisk, oddělení byznysu od moci, existence několika konkurenčních finančně-průmyslových a politických skupin v Rusku a přímo protikladný obraz v Kazachstánu, kde je silně pocítována autoritativní moc prezidenta Nazarbajeva, jenž se rozhodl oddělit realizaci ekonomických reforem od politického procesu. To však podle mého názoru umožnilo efektivněji uskutečňovat tržní přeměny. I mnozí ruští experti přiznali, že se lze od kazachstánských reformátorů leccčemu naučit. Je zcela jasné, že rozsáhlý program získávání cizinců umožnil udržet v Kazachstánu trhy.

Každé jiné řešení by bylo časově velmi náročné, což by vzhledem k poklesu výroby nevyhnutelně způsobilo škody. Získání zahraničních společností obohatilo manažery o nové poznatky, tržní znalosti nových majitelů umožnily velkému počtu významnějších manažerů projít stáží, a to bezplatně (což rovněž patří ke státním aktivům). Alternativou pro převážnou část podniků by bylo úplné zastavení výroby, tedy likvidace pracovních míst, což by vedlo k sociálnímu výbuchu. Je třeba říci, že Rusko prostě nemělo kapitál ani konkurenční programy, i když se ruský stínový kapitál na kazachstánské privatizaci podílel. V každém případě se někteří kazachstánští experti domnívají, že kazachstánské reformy umožnily legalizovat část nelegálního kapitálu kazachstánského původu a přitáhnout značné množství ruského vyvezeného kapitálu. Není tajemstvím, že zakladateli celé řady „zahraničních“ firem byly kazachstánské a ruské struktury i fyzické osoby. Jedno je však zcela zřejmé; k rozsáhlé a efektivní spolupráci Kazachstánu a Ruska na základě velmi těsné integrace nedošlo, což má objektivní příčiny.

Vnitřní základna Ruska se totiž v 90. letech podstatně zúžila. Jeho ekonomická, politická a federativní situace je dost křehká, závislá na zahraniční pomoci a zranitelná vůči vnějšímu vlivu. Vzhledem k tomu, že Rusko stojí před úkolem zabránit dezintegraci a hrozícímu chaosu, a nikoli obnovit mezinárodní velikost dřívější velmoci, začal Kazachstán intenzivně uskutečňovat mnohovektorovou politiku a usilovat o navázání širokých kontaktů s Čínou, s Tureckem, s USA, se středoaasijskými republikami a s arabskými zeměmi na Arabském poloostrově. Pokud jde o kaspickou ropu, lze říci, že boj, který se o ni odehrává v tomto regionu mezi západními zeměmi v čele s USA na straně jedné a Ruskem na straně druhé, se v nejbližší době zostří. Na výsledku tohoto boje závisí perspektivy multipolárního světa, kde proti úsilí USA o hegemonii stojí Rusko, Čína, Írán. Dnes se epicentrum začínajícího boje nalézá právě v Zakavkazsku. Západní země považují Ázerbájdžán a Gruzii především za tranzitní území, přes něž vede cesta ještě k jednomu území velmi důležitému pro výsledek mezinárodní konfrontace. Kazachstán je tedy do tohoto procesu tak či onak vtažen a rusko-kazachstánské vztahy se mohou podle toho, jaké bude strategické řešení, ocitnout na kvalitativně zcela jiné úrovni. Dosud je vytlačování Ruska ze zakavkazského geopolitického prostoru velmi rychlé. Zformovala se aliance Baku – Tbilisi, která je zákla-

dem utvářející se protiruské osy Kyjev – Tbilisi – Baku – Taškent – Astana. Hlavním cílem tzv. eurasijského koridoru je vytlačit Rusko ze Zakavkazska, vytvořit konglomerát ze států bývalého Sovětského svazu, a tak posílit západní vliv ve středoasijském regionu.

Dojde-li však v zahraničněpolitickém kurzu Ruska k nové orientaci, může se situace změnit. Podle některých názorů se v ruské politice sváří dva směry – imperiální a pragmatický. Probíhá zde – obrazně řečeno – boj mezi „strážci impéria“ a „budovateli národa“. Ve skutečnosti jde však o střet skupinových zájmů, které nemají nic společného s národními zájmy Ruska. V každém případě nové nezávislé státy v celém postsovětském prostoru bedlivě a s obavami sledují bývalého „staršího bratra“.

Vzhledem k tomu, že ani impérium, ani ideologické, duchovní a tradiční ideály, na nichž spočívalo, neexistují a že vehnat Kazachstán a další země SNS zpět do impéria již není možné, bude třeba využít ideu obrany zájmů Rusů, kteří se v těchto zemích ocitli v postavení etnické menšiny, jejíž práva jsou okleštěna a která byla násilně odtržena od vlasti. Po celá devadesátá léta se ze všech stran ozývají hlasy, že ruští lidé jsou utlačováni a málem vystaveni genocidě. Avšak reálné postavení Rusů v Kazachstánu je zcela jiné. Většina z nich si sama zvolila, že se stanou „ruskými Kazachstánci“, nikoli tedy „Rusy v Kazachstánu“. Nacionálně-patriotické kruhy v Rusku musejí pochopit, že nacionalistická diktatura v Rusku nevyhnutelně povede k prudkému zhoršení vztahů se sousedními zeměmi a že postavení Rusů bude pak skutečně žalostné. To pak zpětně vyvolá vzrůst ruského nacionalismu v samém Rusku. (Již se objevila znepokojivá tendence růstu popularity ruských fašistických organizací, které neskrývaně sázejí na ustavení ruského etnokratického státu.)

Prezident Nazarbajev neustále opakuje, že Rusko je pro Kazachstán prvořadým strategickým partnerem. Dnes, kdy v Kazachstánu probíhají a prohlubují se tržní reformy, má ruský trh pro kazachstánské producenty mimořádný význam. Je třeba otevřeně říci, že pro kazachstánské výrobky je dnes odbyt jedině v Rusku a že tato produkce není ve vzdáleném zahraničí, kam Kazachstán vyváží výhradně suroviny, vůbec konkurenceschopná. Zároveň je zase Kazachstán permanentně zajímavý pro ruské byznysmany, a proto po celá devadesátá léta po rozpadu SSSR probíhá mezi Ruskem a Kazachstánem intenzivní obchod. Ovšem zřízení celních hranic, vysoké sazby a daně na dovážené zboží, dvojí zdanění, neuvěřitelná zkorumpovanost úřadů v příhraničních státech, jakož i řada dalších objektivních příčin nedovolují, aby se tyto vztahy staly produktivnějšími a cílevědomějšími. Ruské vládnoucí kruhy nakonec odmítly i Nazarbajevův návrh na vytvoření eurasijského svazu, v němž by mělo Rusko nepochybně dominantní úlohu. Po pravdě řečeno, v Rusku vládnou lidé, kteří nemají zájem o integraci, a dokonce i Západ považuje jakoukoli integraci za další zlo. Nazarbajevovu iniciativu ustavit eurasijský svaz oficiálně nepodpořil ani jeden stát Společenství nezávislých států a zřejmě uplyne celá dějinná epocha, než na základě tržní ekonomiky a politické demokracie ve všech státech SNS bez výjimky nastane čas pro reálnou integraci.

Přítom praktické uplatnění mechanismů, které navrhl Nazarbajev v projektu eurasijského svazu, by zcela nepochybně stabilizovalo situaci v celém postsovětském prostoru. Šlo o následující návrhy:

- 1) ustavit nadnárodní orgány, které by koordinovaly hospodářskou, obrannou i zahraniční politiku;
- 2) ustavit radu nejvyšších představitelů států a radu ministerských předsedů, které by projednávaly strategické otázky a schvalovaly by konečná řešení;
- 3) ustavit společný parlament pro koordinaci zákonodárství;
- 4) ustavit radu ministrů obrany, a tak vytvořit reálný obranný komplex;
- 5) ustavit radu ministrů zahraničních věcí, jež by koordinovala zahraniční politiku;
- 6) ustavit stálý mezistátní výkonný sekretariát, jehož členy by jmenovali nejvyšší představitelé států z reprezentantů všech členů svazu.

Kromě toho prezident Nazarbajev navrhl, aby byly v eurasijském svazu zavedeny spo-

lečné průkazy nebo společné občanství. V ekonomické oblasti byla navržena následující opatření:

- schválit závazné společné koordinované programy realizace ekonomických reforem,
- zajistit přímé kontakty podniků, ustavit smíšené finančně-průmyslové skupiny, vybudovat společné podniky a prostřednictvím parlamentu eurasijského svazu vytvořit právní základnu pro součinnost hospodařících subjektů,
- zavést nadnárodní měnu,
- ustavit jednotnou informační kancelář výkonného sekretariátu eurasijského svazu.

Reformy v bývalých sovětských republikách se ovšem uskutečňují různým způsobem, s různou rychlostí, v různé kvalitě a zejména s různým konečným výsledkem. Rychlost a kvalita integrace uvnitř SNS jsou přímo závislé na stupni tržního „pokroku“ členských států. A v tomto směru existuje pro integraci Ruska a Kazachstánu široké a perspektivní pole působnosti. Naopak integrace Ruska a Běloruska sleduje výhradně politické cíle. Reálně integrovat lze pouze ty části národních ekonomik, které získaly skutečně tržní charakter a mohou se – v ideálním případě – automaticky včleňovat do vzájemně výhodných ekonomických vztahů. Jedině tento faktor může podle toho, jak bude sflit, „vtahovat“ státy SNS do nového společenství.

Všechna obvinění vznášená ruskými nacionalisty na Nazarbajevovu adresu, že prý Nazarbajev uskutečňuje politiku zaměřenou proti Rusku a Rusům, jsou zcela nepodložená. Kdyby Rusko mělo nezbytný finančně-ekonomický a manažerský kapitál, ekonomické vztahy obou zemí by probíhaly na kvalitativně zcela jiné úrovni. Rusko však nemá dnes peníze na realizaci oné geopolitiky, kterou uskutečňoval Sovětský svaz.

Avšak vysvětlovat současnou krizi výhradně nedostatkem finančních prostředků potřebných k uskutečňování nové politiky by bylo velkým zjednodušením. V zahraničněpolitickém kurzu Ruska a Kazachstánu je zapotřebí nových přístupů. Přejí-li si Rusko a Kazachstán upřímně vytvořit například celokaspickou zónu spolupráce v ropném a plynárenském komplexu se zvýšením tranzitní úlohy Ruska, je třeba seriózně upravit zahraničněekonomický a zahraničněpolitický kurz obou zemí a zřici se praxe jeho utváření pod vlivem momentálních zájmů.

Ve všech státech SNS – včetně Ruska a Kazachstánu – dominují v mnohých sférách zahájených přeměn kriminální struktury, které všude brzdí proces ekonomických a politických reforem. V první polovině 90. let převládal vývoz surovin a kapitálu do zahraničí, otevřené srůstání států a byznysu, jakož i formování místních oligarchických klanů. V ekonomice zemí SNS se rozmohl podvod, korupce a morálnost. Ve chvíli, kdy se SSSR rozpadl, existovala v něm jen jediná manažerská vrstva – stranicko-státní elita. Nejreakčnější část bývalého stranického aparátu v Rusku se podařilo zbavit moci v důsledku revoluce ze srpna 1991. V Rusku byla zahájena výměna elity, i když dosud mnohé významné funkce v ústředí i v regionech zastávají bývalí straničtí bosové. V Kazachstánu se musel Nazarbajev opírat výhradně o včerejší komunistickou stranu. Přijmout zákon, který by zakazoval bývalým stranickým pracovníkům zastávat státní funkce, jako tomu bylo v České republice, nebylo v zemích SNS možné.

Navázání skutečně vzájemně výhodných a důvěryhodných vztahů má zásadní význam pro nový bezpečnostní systém v celém eurasijském prostoru. Dokonce ani na evropském kontinentě, který pokročil ve spolupráci nejdále, nebyla na fragmentech globální bipolarity dosud zahájena výstavba nového bezpečnostního systému, jenž by akceptoval soudobé vztahy a odpovídal by novým mezinárodním úkolům. Nebylo vytvořeno nic, co by bylo srovnatelné se Svatou aliancí, s versailleským či jaltským systémem, co by vystřídalo dřívější dělbu sfér vlivu a vzájemné zastrašování. A právě v tom spočívá hlavní problém, před nímž stojí Rusko a ostatní velmoci.

Hovoříme-li o nových přístupech v zahraničněpolitickém kurzu, máme především a hlavně na mysli nutnost, aby se ruské vládnoucí kruhy zbavily imperiálního syndromu, který jim nedovoluje vidět v Kazachstánu, v Ukrajině, v Kyrgyzstánu ani v dalších zemích

SNS svrchované státy, které nejsou pouhou „sférou vlivu“ nebo potenciálními „geopolitickými základnami“. Nové přístupy jsou důležitou součástí i nového bezpečnostního systému. A právě v tom spočívá hlavní problém, před nímž stojí nejen Rusko, ale i ostatní velmoci. Rozsáhlé nestabilní postkomunistické pásmo od Balkánu až po Pamír a přilehlé neklidné regiony Eurasie se mohou stát novou arénou rozhořčeného soupeření velmocí a regionálních zájemců o zdroje surovin, o trasy ropovodů, o geopolitické a strategické základy.

Kazachstán má zájem na silném a demokratickém Rusku. Právě na demokratickém, neboť silné a demokratické Rusko nebude nebezpečím pro Kazachstán ani pro sousední země, nebude mít antagonistické rozpory se Západem, bude se řídit týmiž pravidly a vycházet z týchž srozumitelných a předvídatelných motivací, jednat v souladu s průhledným systémem utváření politiky.

Na výsledku ekonomických reforem v Rusku závisí i příznivý výsledek tržních přeměn v Kazachstánu. Současná vleklá finanční a politická krize v Rusku se nevyhnutelně odráží ve státním a společenském organismu Kazachstánu, neboť tyto dva státy jsou spjaty tisícerými zjevnými i skrytými nitkami.

Téma rusko-kazachstánských vztahů má neobyčejně mnoho aspektů, a proto není možné v rámci jedné stati předložit celé spektrum problémů a nahromaděných otázek. Na závěrech bych chtěl zvlášť zdůraznit následující skutečnosti.

Kazachstán nemá ani v nejmenším sklon zveličovat „imperiální ambice“ Ruska, které v podstatě podněcují politické kruhy v Rusku, jež nemají přímé správní a výkonné funkce ani nadržují ve svých rukou reálné mocenské páky. Přitom však reálně usilují o moc a mají velký vliv na přijímání těch či oněch rozhodnutí ve vzájemných vztazích se státy SNS. Ekonomická a politická situace v SNS je dost složitá a bude třeba překonat mnoho obtíží.

Přes všechnu kritiku a nesouhlas s negativními tendencemi ruské politiky je nicméně třeba přiznat, že na přelomu 80. a 90. let 20. století nastoupilo Rusko cestu národního demokratického vývoje a na tomto základě dnes formuje svou zahraniční a vnitřní politiku. Zároveň v národním vědomí došlo ke zlomu v chápání „velikosti“ země, nyní je spíše než s vojenskou silou spojována s uspořádáním poměrů v Rusku a s pozvednutím jeho ekonomiky na úroveň důstojnou jeho občanů.

Kazachstán zaujímá k Rusku následující postoj. Rusko je velká mocnost, která dočasně zápasí se závažnými ekonomickými obtížemi, jež byly vyvolány novou ekonomickou a geopolitickou situací. Zapustí-li v Rusku kořeny nové společenské vztahy, změní-li se pracovní morálka a budou-li překonány destruktivní následky přechodného období, je reálně možné, že Rusko v absolutním objemu výroby dosáhne nejvyšších světových standardů, nebo je dokonce předstihne. Bude-li tento dějinný scénář realizován, vznikne velká šance i pro rozkvět a rozvoj Kazachstánu. A to je objektivní proces.